

Зелена Ю. Л.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

МОВНА КОНСТРУКЦІЯ «КОПУЛЯТИВНЕ ДІЄСЛОВО+АТРИБУТИВНИЙ ДОДАТОК ПІДМЕТА (АДП)»: СТРУКТУРНИЙ, СЕМАНТИЧНИЙ ТА ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ

У статті зроблена спроба проаналізувати особливості структурного, семантичного та прагматичного аспектів і їх взаємовпливу стосовно типової синтаксичної структури у складі іменної частини складеного присудка, названої як конструкція «копулятивне дієслово+АДП (атрибутивний додаток підмета).

Ключові слова: АДП, копулятивне дієслово, семантичне поле, прикметникова та іменна синтагма, зміщення валентності, редистрибуція предикативності, метафоризація, метонімізація.

В данной статье сделана попытка проанализировать особенности структурного, семантического и прагматического аспектов и их взаимовлияния касаясь типичной синтаксической структуры в составе именной части составного сказуемого, названной как конструкция «копулятивный глагол + АДП (атрибутивное дополнение подлежащего).

Ключевые слова: АДП, копулятивный глагол, семантическое поле, синтагмы прилагательная и именная, смещение валентности, редистрибуция предикативности, метафоризация, метонимизация.

The aim of this paper is to analyze the features of structural, semantic and pragmatic aspects and their interaction within the typical syntactic structure of the nominal predicate, named as a unity «copulative verb + SA (subject attribut).

Keywords: SA, copulative verb, semantic field, adjective and noun syntagm, valence shift, redistribution of predication, metaphorisation, metonymisation.

Метою даної статті є дослідження граматичної природи конструкції «копулятивне дієслово+атрибутивний додаток підмета (АДП)» на рівні синтаксису, семантики та прагматики сучасного французького складного речення.

Об'єктом вивчення – типові синтаксичні конструкції у іменній частині складеного присудка з участю АДП.

У якості **джерельної основи** у нашому дослідженні було використано електронний ресурс літературних творів FRANTEXT (*раніше *Трезор французької мови*), що складається з майже 2000 різножанрових текстів XVIII-XX ст. ст., починаючи від класичних творів французької літератури та закінчуючи технічною документацією за період 1950-2000 р. р., підбірку електронних версій газети *Le Monde* і *Le Monde Diplomatique* (за період 1978-2010 р. р.) та приклади, взяті із пошукового сервера Google.

З'ясовуючи значення ключових термінів, граматичних категорій, зміст яких знаходить своє визначення завдяки відповідним посиланням на джерельну базу, насамперед слід сказати, що поняття атрибутивного додатку не є інновацією сучасної граматики, він, як і у класичній граматиці, розглядається як такий член речення, що виконує синтаксичну функцію у його предикативній частині (іменній частині присудка).

Семантико-синтаксична структура «копулятивне дієслово+АДП» формується з участю з однієї сторони атрибутивного додатку, що відноситься до підмета, а, з іншої дієслова-зв'язки (надалі ми надаємо перевагу терміну «копулятивне дієслово»). Вони є широко представлені у сучасній французькій мові і включають насамперед дієслово *être* (поняття стану у чистому вигляді) та ряд інших дієслів, які додають до цього поняття інші смислові нюанси: входження у стан – *devenir* (ставати), *se faire* (робитися), *tomber* (натрапляти, ставати), *passer pour* (вважатися); стан тривалості – *rester* (залишатися), *demeurer* (перебувати); стан видимості – *sembler* (здаватися), *paraître* (видаватися), *avoir l'air* (мати вигляд, здаватися); стан усвідомлення: *apparaître comme* (здатися як), *se montrer* (видатися), *s'avérer* (виявитися), *s'affirmer comme* (утвердитися як), *se révéler* (виявитися), *se trouver* тощо.

Починаючи наше дослідження зазначимо насамперед, що власне копулятивним дієсловом вважається таке, яке здатне формувати атрибутивні конструкції в першу чергу з атрибутивним додатком підмета (нуклеарним АДП). Дослідник М. Вільмет справедливо зауважив про його природу наступне: «...Замість того, щоб копулятивне дієслово утворювало атрибутивний додаток, це, саме, атрибутивний додаток із звичного дієслова утворює копулятивне...» [7, с. 518]. Відзначимо, що нуклеарний АДП не може упускатися чи змінювати свого місця у речення, якщо ж його забрати з речення, найперше, що у ньому зміниться – це семантичне і синтаксичне навантаження власне копулятивного дієслова. Отже, зв'язок, що встановлюється між єдністю «копулятивне дієслово+АДП» є синдестичного типу (type *syndestique*) [1], тобто є таким, при якому АДП надає певну консубстантивну характеристику референту з точки зору його якості, властивості, походження, приналежності і т. п. [7, с. 261].

Щодо копулятивних дієслів, то зазначимо, що вони привернули увагу і викликали дискусії серед лінгвістів ще з кінця XIX ст. (Готлоб Фреге зацікавився їхніми логіко-семантичними аспектами навіть у більшій мірі, ніж синтаксичними ще у 1892) [4, с. 146]. Зокрема, їх дослідженнями займалися: відомий бельгійський граматикист М. Гревіс та М. Вільмет, британські лінгвісти П. Лоуренс та М. Халідей; американський граматикист Ф. Хіггінс; сучасна бельгійська дослідниця М. Ван Петтенгем; французькі дослідники М. Рігель, Б. Ламіруа, Л. Меліс та інші. Загалом вони зосереджувалися на класифікації атрибутивних дієслів згідно різних категорій (ідентифікуючих, категоризаційних, специфікаційних, тощо) та аналізі формальних ознак, що дозволяли б встановити такі категорії.

Одним із запитань, що ставилося рядом дослідників (наприклад у праці Б. Ламіруа і Л. Меліса «Чи подібні копулятивні дієслова до допоміжних») є наступне: чи займають копулятивні дієслова особливе місце серед лексикалізованих дієслів французької мови? [4, с. 147]. У контексті нашого дослідження конструкції «копулятивне дієслово+АДП» слід зазначити, що ретельний аналіз корпусу прикладів дозволив нам ствердити, що вирішальне значення у відповіді на це питання відіграватиме вивчення характеру відносин власне між підметом і присудком, адже, по мірі того, як обмеження стосовно підмета вимагають того чи іншого продовження справа від дієслова

– атрибутивного додатку – (у випадку з атрибутивними конструкціями), спостерігаємо, що підмет починає утворювати з цим продовженням єдину синтаксичну структуру. І це виправдовує наше твердження про існування комунікативної одиниці «копулятивне дієслово+АДП».

Розглядаючи структурний аспект АДП у типовому французькому реченні, виділимо наступні синтаксичні рамки його вживання:

1) Постпозиція до дієслова, як звична позиція АДП у реченні. Інколи присутність прислівника чи прислівникового звороту: *Ce produit de nettoyage s'est révélé dangereux. Le témoignage est apparu vrai. De surcroît, l'économie se retrouve plus affaiblie que jamais.*

2) Узгоджена позиція АДП, вираженого особовим, відносним чи питальним займенником, іменником із питальним чи окличним детермінантом, згідно правил їх типового місця у реченні: *S'il est malade, il l'est depuis un an. Le malade qu'était Gaston. Que deviendrai-je?*

3) Інверсія підмета, при позиції АДП на початку речення: *Il s'agit d'un langage dont la violence d'autonomie détruit toute portée éthique. Tel est du moins le langage du peuple.*

4) Зміна типової позиції АДП, викликана вживанням чи не вживанням прикметника у порівняльному ступені: *Plus grand est la faute, plus joyeux sera le pardon, plus solide sera la réconciliation.* Або ж, у більш високому стилі мовлення, з прикметником, який не є у порівняльному ступені: *Fière est cette forêt dans sa beauté tranquille.*

5) Особливе виділення АДП, вираженого прикметниковою синтагмою, інколи у супроводі прислівника ступеня: *Grande fut ma surprise! Très rares sont les femmes qui travaillent hors du foyer. Telle était la fatigue de son long voyage qu'il s'endormit [2].*

Якщо ж говорити про семантичний аспект функціонування атрибутивних конструкцій за участі копулятивного дієслова та АДП, то, в першу чергу, можна спостерігати передачу певного змісту до АДП вже через зміст самого дієслова, а також тенденцію до усталення такого змісту у якості сталих мовних зворотів. Отже, з однієї сторони слід розрізняти дієслівні звороти для яких жодні модифікації форми не можливі, а, отже, вважатимемо їх усталеними (*passer inaperçu, afficher complet* тощо). А, з іншої сторони, виділимо такі конструкції, у яких конструкція «копулятивне дієслово+АДП» набуває форми мікро-конструкцій з обмеженою кількістю варіантів словосполучень: *arriver (bon / vierge), aller nu / bras dessus dessous, partir battu / gagnant / favori* тощо.

Так, до прикладу, дієслово *tomber* із своїм базовим семантичним навантаженням, що передається як «небажана, неочікувана втрата контролю» найчастіше поєднується з АДП, вираженим як прикметниковою, так і іменною синтагмою, що несе в собі значення втрати одного стану і перехід до іншого, не рідко негативного. Воно в деякій мірі нагадує семантичне поле дієслова *devenir*, але як «рух униз», «входження в негативний стан»: *tomber mort / évanoui / malade / fou / gâteux / boiteux / prisonnier / veuve / soldat / chômeur / célibataire / paralytique / victime* тощо. Дослідник Клод Гім'є справедливо дає власну оцінку семантичного навантаження даного дієслова: «la maladie, la mort, la folie... sont vues en quelque sorte comme s'abattant sur le sujet – хвороба, смерть, безумство... наче обрушуються на підмет» [3, с. 57]: *Nous avons tous peur de tomber malades, mais certains sont obsédés par cette idée.*

Натомість дієслово *passer* й іменна синтагма, що слідує за ним вимагає позначення позитивного стану, що наче є результатом переборення перешкод, успішного проходження випробування, це ніби *devenir* із знаком плюс, «рух уверх», «входження в позитивний стан»: *passer colonel, président, acteur, reine* тощо.

Слід також згадати дієслово *faire*, яке, за словами дослідника П. Лоуренса несе в собі семантизм ознаки наявного простору для інферентного процесу співрозмовника [5, с. 92]. Ось чому воно важко поєднується з АДП, вираженим прикметниковою синтагмою, що позначає риси характеру чи певний душевний стан: *Jean / ce geste fait indulgent / heureux / content / fier / apprécié / fatigant.*

Із свого боку, дієслово *se révéler* поєднується з іменниками лише тоді, коли останні несуть в собі характеризуючий елемент або у формі прикметникового модифікатора, або іменника з певним оцінковим значенням [6, с. 191]: *Ces dispositions se sont révélées insuffisantes, ce produit étant un cancérigène pour lequel on ne connaît pas de niveau d'exposition qui soit sans danger. A côté, un aluminier qui sous-traite pour Péchiney: malgré un capitaine et des capitaux grecs, le port d'attache est situé à Malte, le cuisinier se révèle être indien, des mécanos bulgares, etc.*

У прагматичному ж аспекті, тобто в узусі даної конструкції безпосередньо у мовленні, можна сказати відбувається тісний взаємозв'язок двох попередніх аспектів, а саме структурного з семантичним. Насамперед виділимо той факт, що АДП, на відміну від означення не може бути упущений з речення без втрати одночасно семантичного забарвлення та структурної єдності. До прикладу, у реченні: *On ne peut pas ressortir vivant de sous les décombres*, ми можемо усунути означення *vivant*, але речення збереже свій основний зміст. Що ж стосується речення: *Elle a ressorti victorieuse de cet épreuve*, то тут уже не бачимо можливості усунути АДП без втрати семантико-структурної єдності даного повідомлення. Спостерігаємо ще більш тонке проникнення значення АДП у зміст, наприклад наступного речення: *Il a commencé petit communiste pour finir socialiste.* В такому реченні дієслово *commencer* більше не є звичайним транзитивним дієсловом, яким воно зазвичай виступає (пр.: *Il a commencé à jouer très bien*), а набуває ознак копулятивного дієслова поряд із АДП.

Дослідники Лоуренс і Тобакк виділяють, зокрема, три механізми цього зміщення валентності, що веде до появи рис копулятивності у практично будь-якого дієслова [5, с. 99]. Перший, полягає у такій редистрибуції предикативності, що має результатом нову семантико-структурну конструкцію в іменній частині складеного присудка. Проаналізуємо, наприклад дієслово *arriver*:

(а) *L'athlète est arrivé troisième.* (тут дієс. *arriver* має своє пряме значення «прибути»);

(б) *L'athlète est arrivé tout souriant.* (тут дієс. *arriver* є у значенні копулятивного дієслова типу «входження в стан»);

(в) *Ce musicien est arrivé troisième au concours R. Elisabeth.* (тут дієс. *arriver* має відтінок значення «входження в стан», але як результат успішного проходження випробування).

Отже, бачимо, що одне і теж дієслово, залежно від продовження справа (присутності / відсутності АДП), може десемантизуватися і переходити до класу копулятивних дієслів.

Другий механізм базується на метафоризації ідеї руху в просторі до руху в часі, пов'язаному із певною подією. Особливо це стосується дієслів руху: *passer / partir / tomber / sortir*. Так, серед вищезгаданих прикладів, у реченні (в), підмет-референт досягає певного стану в результаті випробування, тобто в події, яка насправді відбулася в часі. Тут уже втрачається пряме значення «прибувати» в просторі, а, отже дієслово змінює своє семантичне навантаження, перебуваючи у складі атрибутивної конструкції.

Не рідко має місце і третій механізм, пов'язаний із метонімією. Так, до прикладу, коли порівнювати словосполучення *vivre heureux* і *vivre vieux / âgé / cinquantenaire* виявляємо перехід від супровідного стану до результуючого. Атрибутивне вживання дієслів *partir gagnant / batu, naître musicien / malin* демонструє механізм метонімізації, проте, який, у даному випадку, має проспективну орієнтацію.

Взагалі, можемо висунути твердження, що у сучасній французькій мові існує чимало прикладів такого взаємовпливу семантичного, структурного та прагматичного аспектів. У нашому випадку, цей вплив було показано на прикладі функціонування атрибутивних конструкцій, а, зокрема, конструкції «копулятивне дієслово+АДП». Звичайно, що у даному дослідженні ми звернули увагу лише на деякі з них, відкриваючи тим самим можливість для інших, більш поглиблених досліджень, зосереджених на даній сфері функціонування мовних явищ.

Література:

1. Damourette J., Pichon E. Des mots à la pensée. Essai de Grammaire de la langue française, Paris : d'Artrey, 1968.
2. GREVISSE M. et GOOSSE A. le Bon Usage – Grammaire française, DeBoeck Université, Paris-Louvain-la-Neuve, 14e édition, 2007.
3. GUIMIER C. Les circonstants en phrase attributive. In: C. Guimier (éd.), 1001 circonstants, Caen : Presses Universitaires de Caen, 1993, p. 127-157.
4. LAMIROY B., MELIS L. Les copules ressemblent-elles aux auxiliaires ? In: H. Bat-Zeev Shyldkrot & N. Le Querler (éds), Les périphrases verbales, Amsterdam : Benjamins, 2005, p. 145-170.
5. Lauwers P., Tobbacq E. Les verbes attributifs: inventaire(s) et statut(s). Langages, № 179-180 (3-4), 2010, p. 79-113.
6. Leeman D. (1996), Attributs du sujet et verbes attributifs, Linx 34/35, 1996, p. 187-196.
7. Wilmet M. Grammaire critique du français. – Louvain-la-Neuve : Duculot, 2007
8. Le Monde Diplomatique (1978-2006) sur CD-ROM.
9. <http://www.lemonde.fr/>
10. <http://www.google.com/>